

„ალზირის“ პატიომართა პორტრეტები:
- სტალინიზმის ისტორიიდან

შემდგენელი: ნინო ლეჯავა
რედაქტორი: ნინო ბეკიშვილი

„ალზირის“ პატიომართა პორტრეტები – სტალინიზმის ისტორიიდან

Portraits of the prisoners of ALZHIR: History of Stalinism

Nino Lejava, Nino Bekishvili, Editors

Heinrich Böll Stiftung South Caucasus Regional Office, Tbilisi 2008.

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
SOUTH CAUCASUS

© ჰეინრიხ ბოლ სტუდია ფონდის სამხრეთ კავკასიის რეგიონალური ბიურო,
თბილისი 2008.

ISBN 978-9941-9009-4-5

ტიხასიტუმარბა

- 5 წინახიზებარბა
არქიტ. რევიზიერ, აღმასრულ დანიელი
9 აქტოლინების ბანაკი სამშობლოს მოდალატეთა ცოლებისათვის
ლეპტ გამოგვიცვლა
24 „საქართველო – „ალექინი“ – საქართველო: ერთი ეპიზოდი
1936-38 წლების სტალინური რეპრესიებიდან
- 105 ინტერვიუები
175 დადო ბარათშეილი
183 გელიორა ბაღათუროვა
105 გარინა ბერელაშვილი
133 ძველი დჯდარიანი
145 გურანდა გიორგობიანი
152 საარტაკ თაქთაქიშვილი
163 გენრიხ კარსანიძე
177 რუს და მიხეილ ქექლიები
191 ელიზავეტა (ვეტა) კასლუხინა
201 რუს კვერცხნილაძე
218 ნინა ფანცხავა
232 თინათინ ყანდარელი
243 ინგა შენგერი
259 ელეონორა (ნორა) ცომადოს
271 ივერი წელუკიძე
283 ლევან ხობუა
298 სიუზანა ჭავჭანიძე
309 ნანა ჯიქა
318 დანართი: ისტორიულ პირთა საძიებელი

ამ წიგნს გრძელი ისტორია აქვს. წარმოდგენილი მასალა თვალის
სატორიულია და მის წიგნიდან გამოცემის ქართველი ხანი დასჭირდა. 2002
წლიდან საქართველოს სახელმწიფო „მემორიალი“ და პანორამ
ბიოლის ფონდმა ერთობლივი კვლევითი პროექტი წამოიწყოს –
„ქალთა ბერი სტალინის დროის“. ამ დღიდან და მასშემცველობის სამუშაოს
პროცესი ნაბიჯი იყო სამასტერიული წიგნის „ალექინის ტეკსტის“
გამოცემა 2003 წლის წიგნი. შემდინარებული ბრძოლის 7257
ქალის შესახებ, რომელიც 1937-1946 წლებში „ალექინის“ (ალჯირ
– აკმოლინსკის ლაგერ ჯერ ის ალექინის სახელის შესახებ) მანაკვეთი იხდიდნენ
სახელის. ბანაკი სსრკ შინახების 1937 წლის 3 დეკემბრის ბრძოლით
განახობის მაჩლობლიდან, აქტოლისტები საკულტურულ
სამშობლოს მოდალატეთა ცოლებისათვის შეიქმნა. რეას კოლეგიის
მეურ გამოცემული წიგნის შესწავლისას საქართველოს სსრ-ის
გადასახლებული ქალების რაოდენობა თვალსაჩინო გახდა. ასე გამოდა
დედა – გაგვემომხმარებელი ცალკე გამოკვლეულია საქართველოდან „ალექინის“
ბანაკში მოხვევერილია ბედისწერაზე; ჩიტორილიყო ალექინის პატიმრობა
შეიღების მოათხოვის, თვალეური მოგვედებისა, თუ როგორ ასახა
გვლავში მოხვევერილი დედების ბედი შეიღების ცხოვრებაზე.

გეოგრაფიული იტენიან, რომ ალექინი აგრძილება ქვეყნაა კარგად
განვითარებული სამთო მოპოვების მრეწველობითა და ტურიზმით.
მართლებიც იქნებან. მაგრამ იყო კიდევ ერთი „ალექინი“, რომელიც
ჩრდილოეთ აფრიკაში კი არა, ჩრდილოეთ ყაზახითში მდგარეობს.
ამ ალექინისგან ახლა ბევრი აღარავერია დარჩენილი: ხეივანი,
რომლის გაყოლებით ტუსაღი ქალები ბაღრაგის თანხლებით
სამუშაოდ დადიოღენებ, მემორიალი სოფელ მალინოვკაში,
სხევნის კველელი – 7620 ქალის სახელით; და კიდევ – უმრავავი
საბრალებო დასკანა სტანდარტული ფორმულით: „ცხოვრილდა
ქართან ქოთად (...) წელი; მისთვის ცნობილი იყო მის მიერ
წარმოქმდებოւ კონტრრევოლუციური სამიანობის შესახებ. მაგრამ
საგამოძიებო ორგანოებს არ შეატყობინა“...

მეოცე საუკუნის ბნელი სივრცე

როცა სტალინური ტერორის ეპოქის პირველმა ქრონისტებმა
– ვარლამ შალამოვმა, ალექსანდრე სოლუენიცინმა, ვევენია
გინზბურგმა ან ლევ კოპელევმა – გასული საუკუნის 60-იან
და 70-იან წლებში საკუთარ მოგონებების და სხვა გაღარჩენილი
თვითმხილველების ნააბბობის მოყვარეს თავი, მათ შეოლოდ
სახელმწიფო გასაიდუმლოებასთან და ცენზურასთან არ უწევდათ
ბრძოლა, ისინი თავდაცვითი ამნეზის შემთხვევებსაც აწედებოდნენ;
ამნეზია რეპრესიების უამრავი მსხვერპლისა და თვითმხილველებისთვის
მათივე ტრაგმატული გამოცდილებისაგან დამცავ საბურველად
იქცა. ზოგიერთი მოკლე პერიოდის გამონაკლისის გარდა, როცა
მილიონობით დაღუპულის შესახებ სახოგადოებაში მესხიორების
ანასხლეტი კრთველობა – 1956 წლისა და განსაკუთრებით 1989

წლის შემდეგ – სახარელ ეპოქას ნაწილობრივ ოფიციალური და ნაწილობრივ ნებაყოფლობით არჩეული მიუიწუბის სერია უფრო და უფრო გრძელდება. ეს ღია დღე გრძელდება.

სიცოდური და სიბრძოვა საკუთარი წარსულის მიმართ, რომელსაც, საქართველოს მიქალაქების უმრავლესობაც, ისახობს, ის ძირითადი პრინციპია, რომელიც საკუთარი ისტორიის შემცირებას უწლის ხელს. მუჟერავად იმისა, რომ 90-ანი წლებიდან არ ჰიცი ნაწილობრივ მარც გაისხნა, მოუხდევდ იმისა, რომ ჩამოგლებული რიცის ფარის აქტი, და უფრო კი იქმო თემის სიცოდური კვლევა-ძირაც მიმდინარეობს. სტალინური ტერორის უფრო მასი მოტივაციით, აღსრულების მეთოდით, სოციალური და უსაქოლოგიური შედეგებით კლავ შეუცნობ სივრცედ რჩება.

წინამდებარე წიგნია ამ სიბრძოლის გარღვევას უწდა შეუწევს ხელი. თუ ის, რაც ამ კრიტულში შეგრიცდა, მკითხველს დღემდე უცნობისა და გაუგებარის გაგებაში დაეხმარება, და თანაც სახელმწიფო წაიკითხება, მაშინ მას თავისი უზრუნველყოფილი უნდა იქნება. ამ გამოცემის მიზანი არ არის ვინმესთვის რაიტების მითოვება, არამედ სუბიექტურად განცდილი ვაქტების მოძიება და შეგრიცდა, გამოქვეყნება და გააზრება. თუ რა მოუკე ამ უხერხელ სიმართლეს კომუნისტური ტერორის შესახებ – ეს უკეთ ისტორიული გზის არჩევისის საკითხია: საზოგადოებამ შეიძლება აღიქვას ეს სიმართლე ანდა – უარის.

როგორ შეიძლება ხალხის მტერია

წიგნში საბჭოთა საზოგადოების პორტრეტი ირეკლება: თაობა, რომელიც თავის და შეიძლების ბედისწერაზე ჩურჩულით საუბრობდა, ჩრდილიან გაძირდის. ჩურჩულს შეიძლება განსხვავებული საუფეხელი ჰქონდეს: საკუთარი თავისა და ახლობლების დაცვა, ანდა პირიქით – სხვისთვის ზიანის მიყენება. ბავშვის, რომელიც საბჭოთა სისტემაში დაიაღმინებ, გაიზარდინებ, ისწავლეს, იმსახურეს, შველები განარდეს – ეს თაობა ათწლეულების განმავლობაში თანამედროვე იჯახის კულტურას აყალიბებდა.

საბჭოთა ტორტალიტარული სახელმწიფო თავის ქვეშევრდომებს აიტულებდა, შეიძლებისათვის საერთო გამოცდილება, რწმენა და მსოფლიშევრელობაც კი დაემართ. სწორედ ეს უწდა იყოს სტალინის სისტემის ყველაზე ხანგრძლივი და ძირითადი შედეგი: ადამიანებს გადავაწყდათ და არ საუბრობდნ უახლოეს წარსულზე. სამაგისტრო, 70 წლის მანძილზე მათ კარგად დაიმახსოვრეს, თუ როგორ შეიძლება გადაუჩეჩ საბჭოთა სისტემას: იცხოვრო ფიციურობის პარალელურად, ისე, რომ იმის რეფლექსია არ დაგჭირდეს, თუ რა აკეთე.

მიში შლის სოციალურ კავშირებს. ის, კისაც შემი ხტანჯავს და ყველა დღისაგან საფრთხეს მოელის, ადამიანებისადმი ნდობას კარგავს. ნდობის ვარეშე კი საზოგადოება არ არსებობს. სოციალური კავშირების გარეშე ადამიანები ვერ შეძლებენ, გადაღახონ ის შიში, რომელიც ამორავებთ. ამის მაგივრად, ისინი ცდილობენ, თვალში არავის შეეხირონ; მასას შეერწყან და ჩურჩულით იღავარონ. სტალინური საზოგადოება მოჩურჩულებული საზოგადოება² იყო, სადაც მართად მხოლოდ ის ახრახებდა გადარჩენას, ვინც

საკუთარი პიროვნების მიჩქალებას შეძლებდა. სისკუთ აღაშიანის უფლებათა დარღვევებმა, რამაც პორტაცია 1937-38 წლებში, მასმარიცი პოლიტიკური რეპრესიების პერიოდში მიღწვა, იმუშავდ ფიციურობის რაღაც განსაკუთრებულად და საგანგებოდ.

ქალებს, რომლებსაც საბჭოთა ეპოქაში კაცებთან თანაბარი უფლებები მიუნიჭა, „პატივი ერთო“ გაეხიარებონათ მათი ხევდრიც – ყოფილიყნენ რეპრესიონერი და საზოგადოებისგან იძოლითებულნა. მათ ბრალების იუვე მუხლები მიესადაგებოდათ, რაც მამაკაცებს. მგრამ იყო სისხლის სამრთლის კოდექსის ურთი მუხლი, რომლის მიხედვითაც, თომშის უგამონა კოდისოდე, ქალები ისჯებოდნენ. „სმარტ-უბს – სამშობლოს მოღალატეთა ოჯახის წერტებს. თუმცა თვითონ არავითარი დანაშაული არ ჰქონდათ ჩადებილი, ქალებს სასჯელი მხოლოდ იმიტომ უნდა მოენადათ, რომ იყენებ მათი დედები, ცოლები, დები და ქალიშვილები, კინც ბრალებული იყო სამშობლოს ღალატში. ამ ქალებისათვის შეიქმნა სპეციალური ბანაკება და ამის ანალოგი მსოფლიოს არცერთ ქაყანებაში არ მოიპოვება.

საბჭოთა რეპრესიული პოლიტიკის განსაკუთრებულობა მდგრამელდა იმაში, რომ ის მიმართული იყო არა იძუნად გამოკვეთილი პოლიტიკური თანხმობების წინააღმდეგ (სტეფან უბრიელი ნაწილს შეაგებენ) მოღიირებით შესვერტლითა შორის), არამედ უფრო გამოგინილი მტრიბის წინააღმდევ. რეპრესიას განადიდინებ არა მხოლოდ რამე სიტყვებისათვის ან შევებისათვის, არამედ ამა თუ ის ჯგუფისადმი კუთხით მტრულად აცხადებდა. სსხვერპლად შეიძლება ქცეულიყო ნებისმიერი, მოუხდევად წარმომავლობისა და სოციალური კუთხით დასახლებისა, ასაკისა და სქესისა.

სისკუთ აღალაქების ერთ-ერთი ასეთი ჯგუფის ზეპირი ისტორიის მჟორიდი შესწავლას ესახერგება ეს კრებული. თავად ზეპირი ისტორიის ცნება საკმაოდ სადაცათ, რაღაც იუვლის სესხებისა, რომ ისტორია მხოლოდ ზეპირის მასალების საფუძველზე იწერება და გველა სხვარის გამორიცხავი. შესაბამისად, უკროის იქნებოდა „ზეპირ წაროვებულება“ საუბარი. ამ ტერმინით იუვლის სესხების ისტორიული კვლევის ისეთი ტაბი, რომელშიც ზეპირ წაროვებული ენიჭება მნიშვნელოვანი, თუმცა არა განსაკუთრებული როლი. ზეპირი ისტორია კრებულის მცირება ასახების საშუალებას იძლევა. მკითხველმა უნდა გაითვალისწინოს მათი სსხვითიკაც: მრავალი სუბიექტური ფილტრი, რომელსაც ამბავი გადის მოხრობების, ინტერვიუერის, რედაქტორის, კორექტორის გავლით... მოუხდევავა ამისა, სწორედ ასეთ მასალას, რომელშიც ასახულია დამახინჯებული ბიოგრაფიები და მიუიწყების ფიციურმდისირიდი ტრავშული გმოცდილება, საჯარი ცნობიერებაში შემოაქვს ის ძალადობა, რომელსაც ათწლეულების განმავლობაში განიცდინენ.

* * *

წიგნი ერთის შეხედვით ეკლექტიური გამოვიდა: მის ძირითად ძირითად შეადგენს აღუარის ტემა ქალთა შეიძლების ნამშობი.

ეს სრულიად განსაკუთრებული ისტორიებია, სადაც ქრისტიანული ისტორია შესიტებულია — თვით პატიმართა შესიტებულია, ნაწილობრივ შექმნახული მათ მრავალის, წერილებისა და ღორგებრის სახით და ის, რაც ასეთი მათ ქალიშვილებისა და ღორგებრის შექმნების შესახებ.

ნამდობს აქცებს ზოგიერთი რესპინდენტის და მათი ბევრის შექმნების აგრძოვე იღუსტრაციები საჯახისა და მათი ბევრის შექმნების ვაზუალური ხარისხი არ ქვეყნიდან, რომელთა დამაგრმულებელია; თუმცა, ჩავთვლით, რომ ნაკლებად ამ ხინჯისა, საჯახის შესიტების შეპირი მაღალურება და ურალებისათვის მნიშვნელოვანი წლების წინ ისტორიის ფოტოებისა და გაცემული საბუთების წარმოდგნა.

ინტერვეუბს დაცურთეთ პართა ისტორიული და განმარტებების აპარატი, რომელიც შეადგინებს სამიგრაციან გიგანტიშვილმა, დადო ვარდოსანიძე და ამ სტრიქონის ავტორმა. განსაკუთრებული აღნიშვნის დირსა ის ისტორიული ტოპოგრაფიული რუპა, რომელიც კომენტარების მართვით და რომელიც თავის მხრივ, დამატების კონკისის განვითარების ისტორიაცაა. თუ მას კარგად ჩავუკიროვდეთ, აღმოვაჩინთ ტერორის ტოპოგრაფიასაც, საბჭოთა ურბანისტულ განაშენანების სურათსაც, და ღროში და სივრცეში გაჭირებული სევდიან მიგრაციულ პროცესსაც.

ჩაწერილ ზეპირ ისტორიებს განხორციელებულთვებს და სტალინური ცივილიზაციის უკეთ წარმოსადგნად წინ წავუმდვრევულ თრი გამოკლევას: „აქტილის განაკვეთი სამშობლოს მორგვატური ცოლებისათვის („ალფარი“); ისტორიული ცნობა“ (არსები როგორსაც, ალფასნიშნო დანიელი) და „საქართველო – „ალფარი“ – „საქართველო კრის ერთობლივ 1936-38 წლების სტალინური რეაქციების“ (ლევან გიგინებილი).

დიდი მაღლობა ფსიქოლოგ მარიამ სენიაშვილსა და ისტორიების მაკალევიცის, პაინრიპ ბიოლის ფონდის 2004 წლის სტაქნიდიანტებს, რომლებმაც 2005 წელს თავებს აქტოლინსკის ბანაკის ტკე ქალების შვილების მოძიება, მათთვის კონტაქტის დამყარება და ინტერვეუბის ჩაწერა. მათი შრომის შედეგია აქ გამოქვეყნებული 18 ინტერვიუ. ასევე კუმაღლიერებათ საერთოშორისო ისტორიულ-საგანმანათლებლო, საქვემდებრებო და სამართლდამცველი საზოგადოება „მემორიალის“ (მოსკოვი) თანამშრომლებს აღიინა კოზლოვასა და ორინა ისტორიკასა და „საქართველოში საბჭოური პერიოდის პოლიტიკური რეპრესიების“ მსხვერპლთა ხსოვნისა და თანადგომის საზოგადოება „მემორიალის“ ინიციატივისი მოიძებაში გაწეული დახმარებისათვეს. (თბილისი)

გვსურს გულითადი მაღლობა კუთხრათ „ალფარის“ ფონდი პატიმართა ყველა შვილს, რომელიც დათანხმდა, ემბარაქნით მათ მოუხდათ შძობებს თავისი ცხოვრების უმძმეს პერიოდზე. მათ მოუხდათ შძობებს დაპატიმრების, მათთან განშორების, დაუცველობის სამინელი დაღატანა. ეს არ იყო იოლი მოვონებები. მით უფრო წლების გადატანა. ეს არ იყო იოლი მოვონებები. მით უფრო დიდია ჩვენი მაღლიერება და პატივისცემა მათდამი.

ნინო ლეჭა
პაინრიპ ბიოლის ფონდის 21 ღებები 2008

აკმოდინების ბანაპი სამარგლოს მოღალატათა ცოლებისათვის

(აღვირი): ისტორიული ცნობა

არსენი როგორსკი
ალექსანდრ დანიელი

თქმა. — „ქალი ბანაში“ — ყოველთვის ტრაგიკულია, ტრაგიკულია თავისი არსით. შემთხვევითი არაა, რომ საბანაკი მეტყარისტიკის ყველაზე მკაფიო და ყველაზე საშინელი ფურცლები ქალის კალმითა დაწერილია: ვეგნია გიმბლურგის „როული მარშრუტი“, გატერინა ოლიცკაიას „ჩემი მოგონებები“, ნადეჯდა სუროვეცვას, ოლგა ადამოვა-სლიონბერგის, ხავა ვოლოვინის, ადა ვოიტოლოვისას და სხვათა ათასთ მეტარი. კოლიძის, კორკეტის, ნორილსკისა და ტაშეტის ქალების მიერ და მათზე დაწერილი გშეღაბის ყველაზე ღრმული და ყველაზე შთაბეჭდებული დამოწმება.

და მანც, თვით „ქალთა თემაში“ ყარაგანდის ბანაკის ისტორიას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. სწორედ აქ, 1938 წელს, 26-ე შრომითი დასახლების ბაზაზე აქმოლინსკის ქალთა საეცანყოფილება გაიხსნა. „გშეღაბის არქეპელაგის“ სამი კუნძულიდან ერთ-ერთი, სადაც ხელისუფლებას ისინი ჩაჰყავდა, ვინც თავისი პატიმრობის ვადა მიიღო, როგორც „სმრტ-მა“ — „სამშობლოს მოღალატის ოჯახის წვერმა“. დანარჩენი როი ბანაკი, სადაც 1937-38 წლებში „მოღალატეთა ცოლებს“ გზავნიდნენ, მორდვევთში და ტომსებში იყო განლაგებული.

აქმოლინსკელი პატიმრი ქალები თავიანთ კუნძულს ერთმანეთთან საუბრისას ნახევრადხუმრობით მოიხსენიებდნენ ეზოტიკური სიტყვით „ალფარი“ — აქმოლინსკის სამშობლოს მოღალატეთა ცოლების ბანაკი.

* * *

პრევენციული დაპატიმრებები, პროსკრიპციები, მმელობა და „კრუგოვაია პორუკა“, კოლექტიური პასუხისმგებლობის პრინციპი, რეპრესიები ამა თუ იმ ჯეუფისთვის მიკუთხნებულობის ნიშნით — ბოლშევიკთა ყველა ეს იურიდიული ნოვატორობა (უფრო ზუსტად, კარგად გასხენებული ძელი გამოცდილება, კაციონისტის ისტორიის ბარბარისულ ეპოქათა მემკვიდრეობა). საბჭოთა ხელისუფლების პირველივე თვეებიდან საფუძვლად დაუდო პოლიტიკურ რეპრესიებს.

1918-1920 წლებში „კონტრრევოლუციონერთა“

000 ადგილი. თუმცა, ეს ადგილებიც არ აღმოჩნდა საქართველოს 1938 წლის 4 აგვისტოს შინასახტომის თავმჯდომარის მიერ გალე შექმნავთ (თანამდებობრივიად ქურინებით შექმნას შექმნისტრაციულ-სამეურნეო სამმართველოს - АХУ НКВД) „სკპ(ბ) ცე-ს გადაწყვეტილების შესრულების მიზნით სისტემას შინასახტომის აწ. 10 იღლისისათვის მოკავშირე რესუბლიფრა განათლების სახელმატების ბავშვთა სახლებში მოაწყო რესუბლიფრა სირებულ მმობელთა 17 355 ბავშვი“. სსრკ შინასახტომის გადაწყვეტილებით იქნება ჩამორთმული და განთავსებული განკიდევ 5 000-ძევე ბავშვი“. თხოვნა რუსეთის უცდერაციისა და უკრაინის ბავშვთა სახლებში დამატებითი 5 000 ადგილის გამოყოფის შესახებ დაკამაყოფილდა¹⁶.

1937-38 წლების შემაჯამებელი ციფრები შინასახტომის აღმინისტრაციულ-სამეურნეო სამმართველოს (АХУ НКВД) უფროსმა სუბბორდმა შეატყობინა ბარათით ბერას სახელზე:

„შინასახტომის 1937 წლის № 00486 ბრძანებით შინასახტომის აღმინისტრაციულ-სამეურნეო სამმართველოს მიერ განსაკუთრებული დაკალება ხალხის მტრების შემდგინავისა და ამ ბავშვების განთავსებისა ბავშვთა დაწყებულებებში ან სამეურნეოდ ნათურავებისთვის გადაცემის შესახებ.

1937 წლის 15 აგვისტოდან აქმდე აღმინისტრაციულ-სამეურნეო სამმართველოს მიერ ჩატარებულია შედევი სამუშაო:

სულ კავშირში ჩამორთმულია ბავშვები 25 342 სულ. აქედან:

- განათლების სახელმისარისატის ბავშვთა სახლებში და ადგილობრივ ბავშვები 22 427 სული აქედან მოსკოვისაში 1 909 სული
- სამეურნეოდ გადაუცით და დევებს დატრუნდათ 2 915 სული“¹⁷.

ეს ციფრები სრულიად სანდოდ გამოიყერება, მაგრამ ნამდვილად არასრულია.

მათში არ შედიან 15 წელზე მეტი ასაკის შეიღები, რომლებიც ჩაითვალნენ „სოციალურად ხაშიშებად“, დაპატიმრენენ და მსჯავრი დაედოთ. ჩვენ ძალიან ცოტა სახელი ვცოთ - სულ რამდენიმე ათეული. სინამდვილეში, მსჯავრდებული ბავშვები ბევრად მეტნი იყნენ.

აქ არის მონაცემები არც რეპრესირებული მმობელების სხვა 15-17 წლის შვილებზე, ვისაც არ აღმოაჩნდათ ნათურ სავები, რომლებიც თავიანთ ოჯახებში მათ წაყვანას ისურ სავები.

ვებდნენ. მათ საშუალო სკოლის დამთავრებამდე ბავშვთა სახლებში გზაგნიდნენ ან ძმელებით აწყობდნენ სამუშაოზე. მაგრამ 15 წელზე მეტი ასაკის ბავშვების ბავშვთა სახლებში გაგ ზაგნასაც და მათ შრომით მოწყობასაც ახორციელებდნენ შინასახტომის ადგილობრივი სამმართველოები სსრკ შინასახტომის აღმინისტრაციულ-სამეურნეო სამმართველოს მოაწილეობის გარეშე, ამიტომ, სტატისტიკაში ეს მონაცემები არ აისახა.

არ არსებობს მონაცემები არც იმ უფროსი თუ უმცროსი ასაკის ბავშვებზე, რომლებიც ნაორსავებმა შშობლების დაპატიმრებისთანავე წაიყვანეს (ზოგჯერ უკვე ბავშვთა გამანაწილებლებიდან), შინასახტომის ორგანოებში მუკრევების იფიციალური გაფორმების გარეშე. არ არის აღრიცხული არც მრავალი შემთხვევა, როცა თვით ბავშვებმა შეძლეს თავი აერიდებინათ „ჩამორთმევისათვის“, საკუთარი რისკის ფასად გაემზავნენ ნათესავებითან (ზოგჯერ შორეული მოგზაურობით, საიდუმლოდ ჩაიპარნენ სხვა ქალაქებსა და რეგიონებში) ან, უძრავოდ, უპატრონოსა რიგები შევვსეს.

შინასახტომის აღმინისტრაციულ-სამეურნეო სამმართველოს უფროსის ბარათში არ არის ცნობები არც იმ ჭერით ბავშვებზე, რომლებიც დედებს თან მიჰყავდათ ბანაკები, არც პატიმრობაში გაჩენილ ბავშვებზე (მიუხედავად უცხმიურთა დაპატიმრების აკრძალვის არსებობისა № 00486 ბრძანებაში, ეს წესი მუდმივად იღლვეოდა).

მაგრამ საქმე ციფრებში კი არ არის, არამედ უცილობელ ფაქტში - № 00486 ბრძანებით ოპერაცია მიმართული იყო არა მარტო „ხალხის მტრების“ ცოლების, არამედ მათი შვილების წინააღმდეგაც. და როდესაც ჩვენ უცდილობთ ამ ბრძანების მსხვერპლთა საერთო რიცხვის გამოთვლას, აუცილებელია, რომ საბოლოო ციფრებში ისინიც ჩავრთოთ.

ჩსირ-ებს, რომლებსაც საბანაკო ვადები პქონდათ მისჯილი, უფლებები სარეაბილიტაციო პროცესის დასაწყისშევე აღუდგინეს - 1950-იან წლებში. 2003 წელს რესტერის ფედერაციაში ბოლოს და ბოლოს საკანონმდებლო წესით ჩაითვალნენ პოლიტიკური რეპრესიების მსხვერპლად ზვილები, რომლებიც „ჩამორთმევს“ შშობლებს ან დღით ხნით მოსწევიტეს მათ, მოსწევიტეს შშობლებურ აღგიღებს; რომლებმაც გაიარეს შინასახტომის ბავშვთა გამანაწილებლები და სახლები; რომლებიც მრავალი წელი იმყოფებიდნენ უშიშროების ორგანოთა მარად ფხიზელი ზედამხედველობის ქვეშ.

ველო — „კლუირი“ — საქართველო
1936-38 წლების სტალინის
რეპრესიებიდან

ლევან გიგ

ამტერვიუების შესახებ:

აქ წარმოდგენილია საქართველოში „სამშობლოს მოღალეობა ოჯახის წევრობის“ (ЧСИР) ბრალდებით რეპრისიებით ქალთა შეიღების 18 ინტერვიუ. „ოჯახის წევრებში“, ასეციურად იგულისხმებოდა ცოლები, თუმცა, გაცილებით იშვიათდე, ამატიმრებლენებ თვალის სხვა წევრებსაც. სკოდ, კავშირის მასშტაბით, დაახლოებით 18 000 ქალი დაასტატირეს. ეფოვის 1937 წ. 15 აგვისტის „შპაზი“ (№0486), არ იყო აუცილებელი ქალის პქონოდა რამე კონკრეტული, ინდივიდუალური დანაშაული, „ტრიცისტის“ ცოლობა ჰქონდა საქმარისი მიზეზი იყო დაჭრისათვის – ან იცოდნენ თავიანთი ქმრების ძირგამომთხრელი საქმიანობის შესახებ, ანდა არ იჩენდნენ საჭირო სიფხნეებს.¹²¹ დაასტატირებას არ გქვემდებარებოდნენ მხოლოდ ის ცოლები, რომელებიც ინფორმაციას მიაწვდიდნენ (დაასტატირებნენ) НКВД-ს ქმრების საეჭვო საქმიანობაზე და ამ ინფორმაციით დაეხმარებოდნენ НКВД-ს მტრის გამოვლენა-აყვანაში. მნიშვნელოვანია, რომ ფორმულირება, თუ რა კატეგორიის მტრების ცოლები უნდა დაეპატიმრებინათ, მაღალი პარტიული ეშელონების წარმომადგენლებს გულისხმობდა. ამას ვნახავთ ინტერვიუებშიც, სადაც, უმეტეს შემთხვევაში, სწორედ მაღალი რანგის პარტიული მუშაკების თვალის ისტორიებია მოთხოვდილი.

წიგნში წარმოდგენილ მოხრობელთა დედები ყაზახეთში, აქმოლინსკში, მათვის საგანგებოდ გაშენებულ ბანაკში გადასახლეს. ბანაკს რეპრესირებულმა ქალებმა იტერიათ „აღური“ უწოდეს. თავდაპირველად, „აღური“ მხოლოდ პოლიტპატიმარი ქალები იყვნენ, მაგრამ შემდეგ „აღურის“ ტყე ქალების კონტინგენტი უფრო ნარცის გახდა და იქ კრიმინალურ დანაშაულზე გასამართლებული ქალებიც ხვდებოდნენ. (ერთი ცნობით, ზედამთხვევლები, მას შემდეგ, რაც დარწმუნდნენ ამ ორ ჯგუფს შორის შრომისადმი განსხვავებულ დამოკიდებულებაში, პოლიტიკურებს „ჩერნებს“ უწოდებოდნენ, რითაც მათ კრიმინალებისგან ასხვავებდნენ).

ბანაკის დარსების პირველი ორი წელი განსაკუთრებით მძიმე იყო: დაასტატირებული ქალები სრულ იზოლაციაში იყვნენ, არ იცოდნენ, რა ბედი ეწიათ მათ გასამართლებულ ქმრებს და იბლად დარჩენილ შვილებს; შვილები, თუ მათ ნათესავები არ იყვანდენ – ამას კი კანონი არ კრძალავდა – სახლმწიფოს მიერ საბავშვო სახლებში ნაწილდებოდნენ, თან იმ პრინციპით, რომ ბავშვები, რომელთა შმობლებიც ერთი ქალაქიდან იყვნენ და ერთობლივან მეგობრული ან

ნათესავური გავმორი ჰქონდათ. სხვადასხვა ილექტის ბავშვია სახლებში უნდა ვადაგზანილოყონ.

მხოლოდ 1939 წელს, რეპრესიების ტალღის შესუსტებისთვის ერთად, „აღურის“ ქალებმა მიიღეს მიმოწერის, ასევე ამანათების მიღება-გავზახის უფლება. სასჯელის მოხედის ვადა იყო 5 ან 8 წელი. მაგრამ ქალები მოუღია რომ განმავლობაში დატოვეს, მათი სასჯელის ვადის გასვლის შემდგაც გათავისუფლება ნიშნავდა მხოლოდ იმას, რომ ქალებს უშვებდნენ „ზონის“ გარეთ და იმის დამთვრებამდე ამუშავებდნენ „თავისუფლად დაქრავებულოთა“ (волინონაძენის) უფლებით. რეპრესიად, ისინი 1946 წელს გათავისუფლებენ. თუმცა, პაპლოტებში აღნიშნული იყო, რომ სარევომო ქალაქებში ცხოვრების უფლება არ ჰქონდათ. გამოიდნი, რომ მრავალი მათგანი კანონის დარღვევის გარეშე ვრც დაბრუნებულიდა შშობლით ქალაქში. ისევე, როგორც მისეული, მისეკი, კივი, თბილისიც სარევიმი ქალაქი იყო.

ეს 18 ინტერვიუ, სტალინური რეპრესიების მსხვერპლთა უქავ გამოქვეყნებული მეტყარელი მასალის მსგავსად, ნამდვილი ფანჯარაა მკითხველისთვის, სადაც ამ არცოუშორეული კოტების ცოცხალ სურათებს ვხედავთ, თან მათი ნაამბობიდნა, ვის ცხოვრებაშიც რეპრესიებმა საბედისწერო როლი ითამაშა. შვილები ამ ინტერვიუებში არა მხოლოდ ისხსნებენ შშობლების დაპატიმრების, მათთან განშორების ან მრავალი წლის შემდეგ შეხვედრის დრამატულ მომენტებს, არამედ, ცდილობენ სტალინის ეპოქა შეაგასონ, ტერორის ნამდვილი მიზეზები აღმოაჩინონ. ეს შეფასებები რესპონდენტიდან რესპონდენტ-ამდე ურცელ და საინტერესო სპექტრს იძლევა. ორი პლასტია წარმოდგენილი – ერთი მხრივ, შშობლების, მეორე მხრივ კი – საკუთარი შეფასებები და დამოკიდებულებები; ზოგჯერ შშობლის ქცევას, სიტყვებს, შვილი აძლევს ინტერესულიას, მაგრამ მკითხველი თავისუფალია არ დაეთანხმოს და თავისი დასკნა გამოიტანოს; მაგალითად, ერთი რესპონდენტის მამა, პარტიის მაღალჩინისანი, უარს ამბობდა ბოლშევიკების მიერ ძალით დაკავებულ ბინებში შესახლებაზე და უბრალო ბინაში ცხოვრობდა; როდესაც 1937 წელს მაღალჩინისნების დაპატიმრებები დაიწყო, მან ეს ახსნა მისტიკური მიზეზით: „მათი ძრალი ისაა, რომ სხვის ღოვანში დაწერა“; რეპრესიები ამ ნათესავს კომენტირებს: მამას არ ჯეროდა, რომ ისინი პარტიის წინაშე დამნაშავები იყვნენ, მაგრამ ფიქრობდა, რომ ღმერთი სჯიდა მათ იმის გამო, რომ სხვის ბინებში შევიდნენ. ძალიან უცნაურია: გამოიდნი, რომ ძრალებ ბოლშევიკებს, რელიგიური რწმენა ჰქონდა, ან უბრალოდ, ზნეობრივი

განცდა, რომელსაც უფრო მნიშვნელოვნად მიიჩნევდა, კიდრე პარტიის წევრობას; მეტიც, რაც უფრო დამაინტრიიგბელია, პარტიის უსამართლო სასჯელი მისთვის „ბრძა იარაღი“ იყო უფრო მაღალი, არაპარტიული სამართლის აღსრულებისთვის. სამწუხაროდ, ამ მეორე სამართლის ერთგულებამ თავად რესპონდენტის მაბა ვერ დაიცა, და იქნა პირიქითაც, სწორედ ასეთი გამორჩეული ზნეობრივი პრინციპულობა გახდა მისი დახვრეტის მიზეზი. ამგვარი საინტერესო მოტივები მრავალად გვხვდება ინტერვიუებში და იმდროინდელი მენტალობის გასაგებად იშვიათი წყაროა.

სტალინის და საბჭოთა წყობის შეფასებები იმდენად განსხვავდულია, რომ ივიქტებ, ზოგი რესპონდენტი ერთმანეთის პირისპირ რომ დასვა, ნამდვილი სიტყვიერი „მუშტი-კრიკი“ შეიძლება გაიმართოს. ჩანს, რომ ინტერვიუები ჩატარებულია სრულიად შეუჩერებავ, არაკონიუნქტურულ ვითარებაში, რაც ზრდის მათ ღირებულებას.

შეფასებები განსხვავდება ერთამანეთისგან – ზოგი სტალინისადმი ნდობას ინარჩუნებს და მიაჩნია, რომ შეცდომა და ბოროტება უფრო დაბალ, სასჯელაღსრულების ღონებები ხდებოდა – „სტალინი კარგია, НКВД და მისი მოხელეები – ცუდი“; ზოგი, პირიქით, სტალინს მიიჩნევს დამაშავედ, მაგრამ მხოლოდ პიროვნულ და არა მსოფლიმხედველობრივ დონეზე. „კომუნაზმილენინი კარგი, სტალინი – ცუდი“; იშვიათია, როცა იგმობა ორივე – სტალინიც და საბჭოთა სისტემაც; ამს მზეზი ისაა, რომ რეპრესირებულები, ძირითად, თავად იყვნენ პარტიელები და სოციალიზმის მომხრეები, ყოველ შემთხვევაში, მარქსისტული სოციალიზმის საპირისპირო სოციალური მოდელები – კაბიტალიზმი, ან სოციალიზმის ნაცისტური ნაირსახეობა – მათი ნატვრის საგანი არ იყო; თუმცა, მოყვანილია ერთი შემთხვევა, როცა რეპრესირებულების შეიძლი ისეა გამწარებული და იმდგაცრუებული, რომ მზადაა ოშე წავიდეს მხოლოდ იმ ფარული მიზნით, რომ პიტლერის არმას შეუერთდეს და საბჭოთა ტირანიაზე ჯავრი იყაროს. სტალინიზმის შეფასებები ინტერვიუებში ძირითადად გათანხმული, სპირალული ხასიათისაა, თუმცა, არის სისტემური ანალიზის მცდელობებიც.

ინტერვიუები რეპრესიების საინტერესო დეტალებს აცოცხლებს: რეპრესიული სისტემა სტალინის „შედევრი“ იყო, მაგრამ აწყობილად ვერც ის იმუშავებდა, რომ არა ადამიანური ვნებების – შერის, სიხარბის, შიშის, ეჭვიანობის – ნაყოფიერი თანამშრომლობა. ამგვარი თანამშრომლობის მრავალი მაგალითია მოყვანილი ინტერვიუებში. ზოგიც დაპატიმრების მზეზი პირადი შერისძიება იყო – რეპრე-

სიულმა სისტემამ შველაზე მდარე, გარეუნილი ადამიანური ინსტინქტები გააღვიძია; ამანაც შეუწყო ხელი სისტემის კონტროლიდან გამოისვლას და დაპატიმრებების აბსურდულობები გაზრდას, იქმდე, რომ უკვე თვით პარტიას მოუწია საგანგებო ზომების მიღება რეპრესიების შემცირებისათვის. სწორედ ამ ულირსობის ზეობაში, კაშკაშად ჩანს ზნეობრივი საქციელის მაგალითები, როთაც ასევე მდიდარია ეს ინტერვიუები. ერთ-ერთი სატკივარი, რაც უკვე სასიკედალოდ განწირულ დაპატიმრებულებს ჰქონდათ, იყო ის, რომ ოჯახის წევრებს დამნაშავებად არ ჩაეფალათ, ბოლო სიტყვებში დაპატიმრებულები ირწმუნებოდნენ, რომ მართლები იყვნენ და შეცდომით დააპატირეს, მოუხედავად იმისა, რომ შეიძლება განწირულად გრძნობდნენ თავს. ზოგჯერ, როგორც ერთი ინტერვიუები ჩანს, ოჯახის წევრებს ამგვარი ჰქვი რჩებოდათ, რაც მმიმე იღეოლოვიური წნების შედეგი იყო. მაგალითად, ერთ შემთხვევაში შეიძლი აყველის გადასახლებიდან დაბრუნებულ დედას, რომ ისევ რეპრესირებულ ქამაზე ფიქრისას – „მისი ბრალის გამო ამდენი გადაიტანე და კიდევ განიცდიო“.

ამას გარდა, აქ ბევრ საგულისხმო რამეს ვიგებთ 30-იან 40-იანი წლების თბილისზე, საქართველოზე. როგორი იყო „ხალხის მტრების“ შეიღებისადმი დამოკიდებულება მეზობლებში, სკოლაში, უნივერსიტეტში; ეშლებოდა თუ არა ხელი მათ კარიერას; როგორი საქციელისკენ განაწყობდა მათ ეს სტატუსი (მაგალითად, ინტერვიუებიდან ვიგებთ, რომ ლამის ჭველა „ტროცკისტის“ შეიღი ძალიან კარგად სწავლობდა სკოლაში და უნივერსიტეტში). როგორ იღებდა საზოგადოება „ალფირიდან“ დაბრუნებულ ქალს.

მნიშვნელოვანი ინფორმაცია გვაქვს მძლავრ ნათესაურ კავშირებზე საქართველოში. ჩანს, რომ საქართველო-ში ბოლშევეტურმა რიტორიკამ ვერ ამოძირება ძარმველი ტრადიციები; (აქ ისეთი პარადოქსებსაც წავიკითხავთ, როცა ოგანოს მუჟაკი მტრადგამოცხადებულის და დაპატიმრებულის ცოლს ტრადიციულ სუფრაზე ქმრის მაღლ დაბრენებას უსურებს); საქართველოში „მტრების“ შვილებს არ მოკლებიათ ოჯახები სითბო, უშვიათეს შემთხვევებს თუ არ ჩავთვლით, გველა ობდად დარჩენილ ბავშვებს დედობას და მამობას უწევდნენ დედობები, ბიძები, ბებიები, ბაბუები. ზოგჯერ კი მეგობრების და მეზობლების ოჯახები იყარებდნენ მათ. ეს, რა თქმა უნდა, რისკოან იყო დაკავშირებული.

აკმოლინსკის ბანაკის ისტორიის დეტალები შესანიშავი წყაროა იმდროინდელი რეალობის რეკონსტრუქციისთვის.

მაუწვევად იძისა, რომ დაბრუნებულია დედების დაბრუნების გადატანილზე, მათი შეირი მონაცემების და უფრო დან კავებთ როგორც საზარელი ძალადობის და უფრო გოკერობის, ისე გადასახლებულებს შორის თავდამოწელი სიკეთის, სოლიდარობის შესახებ: როცა გულისხმილება, საქმირისა, შენმა ერთმა რჩვას აღამანი თვითი ფაქტი, საკუთრისა, რიცხვის ხელი და ოპტიმისტი გამოსახული აღებინოს აღელობაზე აღებინოს აღელობის მაგალითიც ამ ინტერვიუებშია მოყვანილი.

ინტერვიუებში გადმიცემულია დედების დაბრუნების დოკუმენტები: ბავშვებს, რომლებსაც, სხვები (დედები, ბებიუბი...) შეიღებივთ ზრდილენ, უწევდათ „დედა“ დაუ- მახებინათ უპევ სრულიად გაუცხოვებული ადამიანისთვის ერთ შემთხვევაში იმღენად იყო ბავშვი მიჩნეული დედის და იმღენად უცხო იყო მისთვის დედა, რომ გარ მკვეთრი შვებაც მოუტანა ამ უპასასენელის საკვდილმა. აქ მოყვანილი ნარატივების მიხედვით, კოვონებს უფრო უჭირდება დაბრუნებულ ღვევითან ადაპტაცია, ვიდრე ბიჭებს. რა თქმა უნდა, 18 ინტერვიუ არ იძლევა განზოგადების უფროსს, მაგრამ თუ მრავალი სხვა მსგავსი ინტერვიუ შეჯრებით უფრო ზოგადი სურათი გამოვლინდა, ეს საინტერესო მასალა იქნება უსიქოლოვებისა და სოციოლოგიზმისთვის, ასეთი მწერლებისთვის, რომელებსაც მოუწოდებათ ამ ქაოსზე ლიტერატურული ნაწარმოებების შექმნა.

ინტერვიუების ქრონიკაში გამჭოლი ხაზა რესპონდენტების შეიღებზე, შეიღლიშვილებზე და მათ მიღწევებზე, როგორ ირიბი, შეიძლება, გაუცნობიერებული მინიჭება, რომ ისინი რეპრესიულმა რეჟიმმა ვერ, გატეხა და ცხოვრება მანი შედგა.